

B. Com III

Sem. V

व्यावसायिक वित्त - १

Business Finance - I

डॉ. विशाल ठनगण, डॉ. सोनाली गादेकर

SIR SAHITYA KENDRA

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठाच्या बी.कॉम तृतीय वर्ष
सेमिस्टर ५ : नविन अभ्यासक्रमानुसार (सेमीस्टरनुसार) आणि इतर
सर्व विद्यापीठांना उपयुक्त

व्यावसायिक वित्त - 1 (Business Finance)

डॉ. विशाल ठनगण

एम.कॉम, एम.बी.ए., एम.ए.(अर्थ.), एम.फिल,
नेट (वाणिज्य), नेट (व्यवस्थापन), पि.एच.डी.
सहाय्यक प्राध्यापक, गो.से.अर्थ-वाणिज्य
महाविद्यालय, नागपूर

डॉ. सोनाली गादेकर

एम.कॉम, एम.बी.ए., पि.एच.डी.(वाणिज्य),
पि.एच.डी.(व्यवस्थापन)
सहाय्यक प्राध्यापक,
गो.से.अर्थ-वाणिज्य, महाविद्यालय, नागपूर

सर साहित्य केंद्र, नागपूर

चार

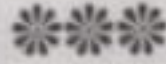
पुस्तकाची उपयुक्तता वाढविण्याच्या दृष्टीने अभ्यासकांनी काही सूचना केल्यास त्यांचे स्वागत करण्यात येईल आणि साभार नोंद घेतली जाईल.

एक दर्जेदार असे मराठी माध्यमाचे पुस्तक आमचे प्रकाशक श्री संजय ठाकरे यांच्या परिश्रमामुळे वेळेत उपलब्ध करून देता आले याबद्दल आम्ही त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतो.

धन्यवाद !

- डॉ. विशाल ठनगण

- डॉ. सोनाली गादेकर

व्यावसायीक वित्त अभ्यासक्रम

घटक १ : व्यावसायीक वित्त :

अर्थ, स्वरूप, उद्देश आणि व्यावसायीक वित्ताची व्याप्ती, संघटनेत वित्तीय अधिकाऱ्याला करावयाचे कार्य. वित्तीय क्षेत्रात अलिकडच्या काळात झालेले बदल.

व्यावसायीक वित्ताचे स्रोत :

दिर्घ, मध्यम आणि अल्प मूदतिचे वित्तीय स्रोत सामान्य भाग, पूर्वाधिकार भाग, कर्मचाऱ्यांना आणि संचालकांना देण्यात येणारे भाग, वेगवेगळे अधिकार असलेले सामान्य भाग, कर्जरोखे

घटक २ : प्रकल्प वित्त :

अर्थ, प्रकल्प व्यवस्थापनात सामाविष्ट असणारे टप्पे, प्रकल्प नियोजन, प्रकल्प अहवाल, प्रकल्प मूल्यांकन, प्रकल्प वित्ताचे साधने, प्रकल्प मूल्यांकनाच्या बाबी

स्कंध व्यवस्थापन :

स्कंधाची गरज आणि खर्च, आर्थिक आधार संख्या, स्कंधाचे विविध पातळी,

उच्चालक :

उच्चालकाचे स्वरूप, परीचालन उच्चालक, वित्तीय उच्चालक, मिश्र उच्चालक

घटक ३ : क्रियाशिल भांडवल व्यवस्थापन :

अर्थ, संकल्पना, गरज, क्रियाशिल भांडवलाचे उद्देश, क्रियाशिल भांडवलाचे फायदे, अतिरिक्त क्रियाशिल भांडवलाचे तोटे, क्रियाशिल भांडवलाची गरज निर्धारित करणारे घटक

आंतरराष्ट्रीय वित्त :

अर्थ, आंतरराष्ट्रीय वित्ताचे स्रोत आंतरराष्ट्रीय भांडवल बाजार- युरो प्रवाह आणि बाह्य वाणिज्यीक कर्ज

सहा

घटक ४ : ऋणको व्यवस्थापन :

अर्थ, ऋणको व्यवस्थापनात समाविष्ट असलेले खर्च, अपहार आणि उधारीचे धोरण, विपत्र वटविण्याची प्रभावी खर्च

धनको व्यवस्थापन :

धनको व्यवस्थापन, धनको कर्जाचा उत्स्फूर्त स्रोत, उधारीचा खर्च, अदत्त खर्च वित्ताचे स्रोत.

जोखीम भांडवल :

अर्थ संकल्पना, जोखीम भांडवलाच्या पद्धती जोखीम भांडवल उद्योग, जोखीम भांडवल उद्योग सोमरील समस्या

अनुक्रमणिका

घटक 1

1. व्यावसायीक वित्त	1 ते 18
2. व्यावसायीक वित्ताचे स्रोत	19 ते 64

घटक 2

1. प्रकल्प वित्त	65 ते 75
2. स्कंध व्यवस्थापन	76 ते 113
3. उच्चालक	114 ते 137

घटक 3

1. क्रियाशिल भांडवल व्यवस्थापन	138 ते 194
2. आंतरराष्ट्रीय वित्त	195 ते 203

घटक 4

1. ऋणको व्यवस्थापन	204 ते 232
2. धनको व्यवस्थापन	233 ते 244
3. जोखीम भांडवल	245 ते 255

संदर्भ सूची	256

घटक - 1

1. व्यवसायिक वित्त

प्रस्तावना :

व्यावसायिक वित्त ही संकल्पना व्यवसाय आणि वित्त या दोन पदांचे समायोजन पासून बनलेली आहे. वस्तू कींवा सेवांची निर्मिती आणि वस्तू किंवा सेवांची खरेदी विक्री म्हणजे व्यवसाय होय. तर व्यवसायाला सुरळीत व नियमित चालू ठेवण्यासाठी अर्थ साहाय्यांच्या विविध स्रोत्रांपासून जमा केलेला पैसा म्हणजे वित्त होय. म्हणूनच व्यावसायिक वित्त म्हणजे व्यवसायाच्या उद्देश प्राप्त करण्यासाठी आणि नफा कमविण्यासाठी स्वतःच्या आणि कर्जाच्या पैशांचा योग्य प्रकारे केलेला उपयोग होय.

पूर्वीच्या काळी व्यावसायिक वित्त ही अभ्यासाची वेगळी शाखा नव्हती, परंतु व्यावसायिक वित्तांचे वेगवेगळे फायदे, महत्त्व आणि गरज जाणून घेतल्यावर व्यावसायिक वित्त ही अभ्यासाची वेगळी शाखा अस्तित्वात आलेली आहे. व्यावसायिक वित्त म्हणजे व्यवसायाच्या सुरळीत चालण्यासाठी, विकासाची आणि वाढीसाठी पैशांचे व्यवस्थापन करण्याची कला होय. व्यावसायिक वित्ताला काही प्रमाणात विज्ञान म्हणून सुद्धा संबोधल्या जाते. कारण व्यावसायिक वित्त ही संकल्पना वित्तीय व्यवस्थापनाच्या विविध नियमांवर व ज्ञानावर आधारीत आहेत. म्हणूनच व्यावसायिक वित्त हे पैशांच्या व्यवस्थापनाचे विज्ञान तसेच कला आहे.

कोणताही व्यवसाय हा नफा प्रामी करण्याच्या उद्देशाने अस्तित्वात येतो. नफा प्रामी हा व्यवसायाचा एकमात्र उद्देश असतो. परंतु व्यवसायात एक प्रश्न प्रामुख्याने उपस्थित होतो की नफा हा कसा मिळवायला हवा ? प्राथमिकपणे नफा

संदर्भ ग्रंथ सुची

1. वित्तीय व्यवस्थापन, आ.एम.पांडे, विलास पब्लिशिंग हाऊस प्रा.लि, 2015, 11 वी आवृत्ती.
2. वित्तीय व्यवस्थापनाचे महत्व, आर. एम. श्रीवास्तव आणि शुभ्र वर्मा, हिमालया पब्लिशिंग हाऊस, 2016, 8 वी आवृत्ती.
3. वित्तीय व्यवस्थापन, एम.मदनमोहन, एस श्यामला राव आणि पि. शिला, हिमालया पब्लिशिंग हाऊस, 2015, 1 ली आवृत्ती.
4. व्यावसायिक वित्त, डॉ.व्हि. के. जैन आणि डि. जी. शर्मा, शेठ पब्लिशिंग प्रा.लि, 2012, 4 थी आवृत्ती.
5. व्यावसायिक वित्त : तत्व आणि प्रणाली, प्रा. एस.एम.कोलते, पिंपळापुरे आणि कं.पब्लीशर्स, 2016, 1 ली आवृत्ती

ॐॐॐॐ

ISBN: 978-81-937736-6-6

250/-

SIR SAHITYA KENDRA

Ganraj Appr., Rajapeth Bus Stop,

Hudkeshwar Road, Nagpur-34

M.: 9860222941, 9518777944

E-mail : sanjaythakresskp@gmail.com

B.Com III

Sem. VI

व्यावसायिक वित्त-२

Business Finance - II

डॉ. विशाल ठनगण

डॉ. सोनाली गादेकर

SIR SAHITYA KENDRA

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठाच्या बी.कॉम तृतीय
वर्ष सेमिस्टर ६ : नविन अभ्यासक्रमानुसार (सेमीस्टरनुसार) आणि
इतर सर्व विद्यापीठांना उपयुक्त

व्यावसायिक वित्त - II (Business Fianance- II)

डॉ. विशाल ठनगण

एम.कॉम, एम.बी.ए., एम.ए.(अर्थ.), एम.फिल,
नेट (वाणिज्य), नेट (व्यवस्थापन), पि.एच.डी.
सहाय्यक प्राध्यापक,
गो.से.अर्थ-वाणिज्य महाविद्यालय, नागपूर

डॉ. सोनाली गादेकर

एम.कॉम, एम.बी.ए., पि.एच.डी.(वाणिज्य),
पि.एच.डी.(व्यवस्थापन)
सहाय्यक प्राध्यापक,
गो.से.अर्थ-वाणिज्य, महाविद्यालय, नागपूर

सर साहित्य केंद्र, नागपूर

दोन

प्रकाशकः

संजय ठाकरे

सर साहित्य केंद्र

गणराज अपार्टमेंट, राजापेठ बस स्टॉप,

हुडकेश्वर रोड, नागपूर - ३४

मो. ९८६०२२२९४१, ९९७५७८४५५२

sanjaythakre.sskp@gmail.com

❖ व्यावसायिक वित्त - II
(Business Fianance - II)

❖ प्रकाशन क्रमांक : 177

❖ ISBN- 978-81-93-8888-6-5

❖ प्रथम आवृत्ती : फेब्रुवारी 2019

❖ पब्लीशिंगर्स

❖ टाईप सेटींगः

प्रसाद क्रिएशन, नागपूर.

❖ ₹ : 250/-

❖ प्रमुख वितरक : लाभांश पुस्तकालय

गणराज अपार्टमेंट, राजापेठ बस स्टॉप,

हुडकेश्वर रोड, नागपूर - ३४

मो. ९८६०२२२९४१, ९९७५७८४५५२

लेखकाचे मनोगत.....

व्यावसायिक वित्त या विषयाचे पुस्तक सर्वांन समोर सादर करतांना आम्हाला अतिशय आनंद व अभिमान वाटतोय. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विद्यापीठाच्या अभ्यासक्रमानुसार असलेले हे पुस्तक बी.कॉम सत्र सहाच्या विद्यार्थ्यांना परिपूर्ण आणि अद्यावत ज्ञान देण्यात अग्रेसर राहिल.

एकुण चार घटकांमध्ये विभागलेल्या या पुस्तकाच्या रचनेमध्ये स्पष्टपणे मांडलेली सैद्धांतिक पार्श्वभूमी आणि विविध उदाहरणे ही या पुस्तकाची वैशिष्ट्ये ठरतील. विषयाच्या शास्त्रीय स्वरूपाचे विद्यार्थ्यांना सहज आकलन व्हावे म्हणून या पुस्तकाची रचना सुलभ करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. या पुस्तकात विविध शास्त्रीय संकल्पना अत्यंत सोप्या व सरळ भाषेत स्पष्टीकरण आणि टिपा सूच्या नमूद करण्यात आलेल्या आहेत.

प्रस्तूत पुस्तकासाठी आम्हाला आमचे मित्र, स्नेही आणि गुरूवर्य यांचे मोलाचे सहकार्य आणि मार्गदर्शन प्राप्त झाल्याबद्दल आम्ही त्यांचे कायम ऋणी अहोत. या पुस्तकाच्या निर्मितीमागे त्यांची प्रेरणा सदैव लाभली आहे.

आमच्या प्रत्येक कार्यात मोलाचे आणि सातत्यपूर्ण सहकार्य करणाऱ्या माता पित्यांचा आणि कुटुंबियांचा आम्ही शतशः ऋणी आहोत. तसेच आमचे सहकारी आणि मित्र वर्गाचे ही आम्ही आभारी आहोत.

आमच्यातल्या शिक्षकाला आणि जिज्ञासू वृत्तीला सदैव जागृत ठेवणाऱ्या आमच्या विद्यार्थी मित्रांचे आणि असंख्य वाचकाचे स्वागत आहे. हे पुस्तक तुम्हाला अत्यंत उपयोगी आणि विषयाचे मौलिक मार्गदर्शन करणारे ठरेल असा आमचा अतुट विश्वास आहे.

पुस्तकाची उपयुक्तता वाढविण्याच्या दृष्टीने अभ्यासकांनी काही सूचना केल्यास त्यांचे स्वागत करण्यात येईल आणि साभार नोंद घेतली जाईल.

एक दर्जेदार असे मराठी माध्यमाचे पुस्तक आमचे प्रकाशक श्री संजय ठाकरे यांच्या परिश्रमामुळे वेळेत उपलब्ध करून देता आले याबद्दल आम्ही त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतो.

धन्यवाद !

- डॉ. विशाल ठनगण

- डॉ. सोनाली गादेकर

BUSINESS FINANCE II

B.Com. VI Semester

SYLLABUS

Units	Contents
I	Financial Market in India: Significance of financial market, objectives and functions of financial system, types of financial market (Theory).
	Money Market : Meaning, features, functions, composition (Theory).
	Capital Market : Meaning, composition and structure of capital market, market segment, products and participant's in primary market. Regulatory authorities governing financial and capital market (Theory).
	SEBI (Security Exchange Board of India): Organization structure of SEBI, Role and functions of stock exchange and SEBI, Regulation issued by SEBI, Achievement of SEBI (Theory).
II	Primary Market : Meaning, functions, scope and significance of primary market, development in the primary market, primary market intermediaries (Theory).
	Secondary Market : Meaning, Difference between primary market and secondary market, products deles in secondary market, stock exchange, secondary market intermediaries, listing procedure, NSC and BSC (Theory).
	Capital Budgeting: Meaning, nature and importance of capital budgeting, Investment Appraisal Techniques, Pay Back Period Method, Rate of Return Method, Net Present Value Method, Discounted Cash Flow Method (Theory and Numerical).
III	NBFC's : Meaning, formation of NBFC's, types and regulation of NBFC's. (Theory).
	Credit Rating : Meaning, Concepts, Scope and significance of credit rating, benefits to investors, credit rating agencies in India, CRISIL, ICRA, CARE (Theory).
	Dividend Policies: Essential of sound dividend policy, determination of dividend policy and it's types, surplus and reserve policy (Theory and Numerical).
IV	Cash Flow for Investment Analysis : Meaning, benefits and uses of cash flow statement, significance, limitations of cash flow statement, format of cash flow statement as per AS-3 (Theory and Numerical).

CONTENT

Unit No.	Topics	Page No.
1	भारतातील वित्तीय बाजारपेठ	1-10
	नाणे बाजार	11-16
	भांडवली बाजार	17-25
	भारतीय प्रतीभूती विनिमय मंडळ	26-34
2	प्राथमिक बाजार	35-47
	द्वय्यम बाजार	48-57
	भांडवल अंदाजपत्रक	58-128
3	गैर अधिकोष वित्तीय कंपनी	129-133
	क्रेडीट रेटिंग	134 - 144
	लाभांश धोरण	145 - 206
4	गुंतवणूकीच्या रोख प्रवाहचे विश्लेषण	207 - 276
	संदर्भ ग्रंथ सूची	277

UNIT - I**भारतातील वित्तीय बाजारपेठ****परिचय :**

वित्त कोणत्याही व्यवसायाकरिता महत्त्वपूर्ण मानले जाते. व्यावसायातील कामकाजाच्या सुव्यवस्थित व्यवहारांकरिता व्यवसायात वित्ताची गरज असते. वित्तशिवाय कोणताही व्यवसाय सुरु, वाढू आणि विकसित होऊ शकत नाही. पण वित्त कसे आणावे हे सर्व व्यवसायासाठी मोठी समस्या आहे. आजच्या काळामध्ये दोन प्रकारची गट मूलतः आहेत. कोणत्याही वापराशिवाय निष्क्रिय पैसा पडून असलेला व्यक्तीचा एक गट आणि दुसरा म्हणजे ज्यांना व्यवसायाच्या हेतुसाठी पैशांची गरज आहे. प्रथम समूह ज्यांच्याकडे पैसे आहेत ते पैशाची अधिकोषामध्ये (बँक) बचत करतात. किंवा त्यांचे पैसे स्कंध विपनीमध्ये गुंतवतात. दुसरा गट आपल्या व्यवसायासाठी कर्ज म्हणून किंवा सार्वजनिक सदस्यांसाठी त्यांचे अंश जारी करून आवश्यक निधि उभारतात. तर अशाप्रकारे दोन्ही गटांची आवश्यकता पूर्ण होते. पहिल्या गटाला त्याच्या निष्क्रिय उत्पन्नावर व्याज आणि दुसऱ्या गटाला व्यवसायाच्या वाढ आणि विकासासाठी आवश्यक पैसे मिळतात.

अशाप्रकारे आपली आर्थिक प्रणालीच्या दोन्ही गटांच्या गरजा समाधानकारकपणे पूर्ण होतात. या प्रणालीच्या मुख्य दोष म्हणजे दोन्ही गट प्रत्यक्षरित्या भेटले जात नाही आणि त्यांची गरज पूर्ण करण्यासाठी ते काही मध्यस्थांच्या मदतीने संपर्क साधतात. अशा मध्यस्थ अधिकोष, वित्त संस्था, स्टॉक मार्केट (स्कंध विपणन) इ. असू शकतात. प्रथम समूह अतिरिक्त व्याज मिळविण्यासाठी बँकेकडे आपले निष्क्रिय पैसे जमा करतो आणि अधिकोष त्यांच्या आर्थिक गरजा पूर्ण करण्यासाठी व्यवसायात अशा ठेवी जमा करते. अशाप्रकारे दोन्ही गट, जसे अधिकोष आणि ग्राहक मध्यस्थांच्या मदतीने अप्रत्यक्षपणे त्यांची गरज पूर्ण करतात.

अर्थ :

वित्तीय बाजार हा असा बाजार आहे ज्यामध्ये व्यवसायांच्या आर्थिक गरजांचे समाधान होते. व्यवसायाची वित्तीय गरज म्हणजे व्यवसाय प्रक्रिया सुरळीत चालण्यासाठी असणारी पैशांची आवश्यकता. वित्तीय बाजारपेठेत अधिकोष, वित्तीय

संदर्भ ग्रंथ सुची

1. वित्तीय व्यवस्थापनाचे महत्व, आर. एम. श्रीवास्तव आणि शुभ्र वर्मा, हिमालया पब्लिशिंग हाऊस, 2016, 8 वी आवृत्ती.
2. वित्तीय व्यवस्थापन, आ.एम.पांडे, विलास पब्लिशिंग हाऊस प्रा.लि, 2015, 11 वी आवृत्ती.
3. वित्तीय व्यवस्थापन, एम.मदनमोहन, एस श्यामला राव आणि पि. शिला, हिमालया पब्लिशिंग हाऊस, 2015, 1 ली आवृत्ती.
4. व्यावसायीक वित्त : तत्व आणि प्रणाली, प्रा. एस.एम.कोलते, पिंपळापुरे आणि कं.पब्लीशर्स, 2016, 1 ली आवृत्ती
5. व्यावसायीक वित्त, डॉ.व्हि. के. जैन आणि डि. जी. शर्मा, शेठ पब्लिशिंग प्रा.लि, 2012, 4 थी आवृत्ती.

ISBN No. : 978-81-938888-6-5

250/-

SIR SAHITYA KENDRA

Ganraj Appr., Rajapeth Bus Stop, Hudkeshwar Road, Nagpur-34

M. : 9860222941, 9518777944

E-mail : sanjaythakresskp@gmail.com